

založené dílo o vzniku raných států ve středověké Evropě, bude možná zklamán. K širším závěrům se autor dobral na základě zevrubné analýzy části významné velkomoravské lokality hradiště Břeclavi-Pohansko.

Práce se výrazně vymyká z běžného archeologického „zpracování“ lokality centrálního typu. Jako přesvědčený procesualista, ovlivněný kulturněantropologickými přístupy anglosaského stříhu, podal Jiří Macháček pomocí mohutného aparátu statistických metod, prostorových analýz GIS a teorie systémů zásadní výpověď o charakteru velkomoravské společnosti. Je třeba ovšem připomenout, že záslehou dlouholetých odkryvů Macháčkova předchůdce Bořivoje Dostála disponuje Pohansko jedním výjimečným sociálním indikátorem – tzv. dvorcem, tedy ohrazeným sídelním areálem s obytnými stavbami, kostelem i hřbitovem s hroby elity, umístěným uvnitř hlavního opevnění. Pomocí statistického zpracování keramiky i tehdy jediného dendrodta (882 n. l.) vyčlenil v rámci velkomoravské epochy dvě fáze, z nichž v mladší byl areál pravděpodobně členěn do pravoúhlých struktur, interpretovaných jako vůli vládce uspořádané usedlosti především řemeslnického osídlení. Lokalitu, obklopenou rovněž záměrně zahuštěným zemědělským zázemím, interpretuje jako místo přerozdělování zdrojů ve prospěch příslušníků mojmírovského vládnoucího rodu a s ním spjaté velmožské vrstvy. Jeho tři hlavní funkce shrnuje pod pojmy *palatium* (sídlo vládce), *munitio* (zemská pevnost) a *emporium* (výrobně-obchodní středisko). Velkomoravský útvar pak nepovažuje za stát ve smyslu tradiční terminologie zejména marxistické historiografie, nýbrž za tzv. cyklické náčelnictví (*cyclical chiefdom* v pojetí Richarda Hodgese), kde vládce sice disponuje kontrolou nad zdroji, avšak celý systém je odkázán na příjmy ze závislých území i přímé vojenské agrese. Značně nestabilní vnitřní trh je slabě rozvinut a dominantní roli sehrává dálkový obchod plně organizovaný obdobně jako výroba v hlavních centrech (tzv. „trh Moravanů“). Důsledkem „nehotového“ společenského uspořádání pak byl spektakulární pád velkomoravského útvaru, mající zejména v jihomoravském prostoru, ústřední oblasti mojmírovské domény, ráz opravdového kolapsu. Určité analogie autor nachází v raných „královstvích“ Anglosasů a Skandinávů.

Macháčekův model byl již podroben dílčí kritice zejména archeology, zvláště pak pojem *emporium*, vztahovaný dosud běžně na přímořská obchodní centra s podstatně větším objemem dokladů směny, náleží importů apod. než

Pohansko, z historické pozice publikoval některé závažné námitky David Kalhous. Hlavním problémem Macháčkovy interpretace je použití jediného modelu a také absence komplexního vyrovnání se s diskusí o významu pojmů *gens*, *regnum*, *Herrschaft*, *raný stát* apod., jež zastávají např. historici publikující ve sbornících vydávaných okruhem badatelů kolem Waltera Pohla. Přesto je Macháčkovo pojetí hlavních rysů velkomoravské společnosti třeba brát jako vážný a v posledních desetiletích patrně nejvýznamnější vklad do této diskuse z pozice archeologa. Mimo jiné jde zatím o nejdůslednější rozhodnutí marxistickým pojetím středoevropského raného středověku, které zejména v archeologii stále dožívá.

Z hlediska náplně vykazuje novější anglická verze jen nevelké rozdíly, jak se lze snadno přesvědčit srovnáním obsahu; nebyla ani doplněna novější literatura. Nelze si ovšem nevšimnout absence materiálové přílohy (v německé verzi na CD ROM a tištěný popis struktury v příloze), tedy databázové zpracovaných nálezových situací i movitých nálezů ze zkoumané plochy zvané Lesní školka v rámci hradiště Břeclav-Pohansko v anglické verzi. Ta je nicméně vybavena jmenným rejstříkem, zahrnujícím také vybrané věcné pojmy.

RUDOLF PROCHÁZKA

Zdeňka SCHEJBALOVÁ, *Raně středověká řadová pohřebiště v západních Čechách*, Petr Mikota, Plzeň 2011

138 s., ISBN 978-80-87170-18-2

Raně středověké osídlení patří k těm méně probadaným obdobím regionu západních Čech. Zatímco nálezové soubory sídlištního charakteru díky archeologickým výzkumům i povrchovým sběrům pozvolna přibývají (byť informace o nich zůstávají většinou jen ve formě nálezových zpráv, častěji dokonce jen stručných hlášení), výzkum pohřebišť se prakticky zastavil téměř před čtvrt stoletím. Poslední důkladné zpracování raně středověkých nálezů předložila v roce 1990 Marie Doubová a její práce nebyla dosud překonána. O to větší zájem vzbudila diplomová práce Zdeňky Schejbalové, nyní vydaná ve formě monografie. Cílem autorky bylo důkladné zpracování hrobových nálezů z období raného středověku v oblasti dnešního Plzeňského kraje. Musím však předeslat, že naděje, se kterou jsem knihu otevíral, byla vystřídána nemalými rozpaky po jejím důkladném přečtení.

Knihu lze rozdělit do dvou částí. První otevřená stručný přehled přírodních podmínek a přehled dějin bádání. Kupodivu však zcela chybí nástin raně středověkého osídlení, a jak čtenář záhy zjistí, také jakýkoliv pokus o sledování vztahu pohřebních areálů k sídlištím. Prakticky nepochopitelné je v této souvislosti sledování prostorové vazby pohřebišť k intravilánům vesnic, vesměs vrcholné a pozdně středověkým. Následuje popis velikosti a uspořádání pohřebišť, úpravy hrobových jam a orientace a polohy těl. Vzhledem ke stručnosti kapitol se zdá, že se autorka spokojila jen s opakováním dostupných údajů z literatury a nevyužila možnosti přímé práce s (byť velmi nepočetnou) terénní dokumentací.

Větší pozornost autorka věnuje hrobovým nálezům, které byly hlavním cílem jejího zájmu. Ani zde však látka není rozložena rovnoměrně. Schejbalovou zajímá především raně středověký šperk a nejvíce pak esovité záušnice. Na to doplatila zejména kapitola o hrobové keramice. Dochované nádoby sice autorka roztříдила do čtyř keramických tříd a určila několik typů okrajů, avšak zcela mechanicky, bez snahy o podrobnější analýzu a především o syntézu a interpretaci zjištěných poznatků. Dokonce nebyl učiněn ani elementární pokus o datování keramiky. Značný důraz je kladen na esovité záušnice coby nejčastěji nacházený artefakt. Jako základ klasifikace použila třídění K. Tomkové (2005), vypracované na nálezech z Pražského hradu. Hlavním kritériem je zde průměr záušnice. Ke klíčovému problému, jakým je vztah průměru a síly drátu, se explicitně nevyjadřuje, jak však ukazují studie jiných autorů (P. Dresler), právě zde je třeba hledat cestu k spolehlivější chronologii.

Nejmladší exempláře esovitých záušnic klade Schejbalová do 12. století s přesahem (jakým?) do 13. století. Z řady novějších výzkumů však vyplývá, že mohou přežívat až hluboko do 13. století a průměr při datování nehraje klíčovou roli. Podrobněji dále pojednává náhrdelníky a korálky, naopak ostatní, zejména železné nálezy jen stručně zmiňuje. Dalším nemilým překvapením je absence pokusu o rozbor složení hrobové výbavy; analyzovány jsou jen jednotlivé předměty bez přihlídnutí k náleзовému kontextu. Jako samostatný exkurz je připojena rentgenfluorescenční analýza vybraných nálezů, provedená v ústavu jaderné fyziky v Řeži. Schejbalová pozoruje trend směřující od malých záušnic s větším podílem stříbra k velkým průměrům vyráběným častěji ze slitin mědi. Závěrem lze k první části publikace uvést, že analýza není provedena příliš pečlivě a její výsledky nepůsobí přesvědčivě.

Druhou část knihy tvoří podrobný katalog lokalit. Zde však nastává další nepříjemné překvapení. Problémem není ani tak příliš stručný popis náleзовých okolností, který zdaleka nevyčerpává publikované a nepublikované informace (pozornost je i tu věnována především popisu nálezů), jako samotný výběr lokalit. Autorka totiž nikde v práci nedefinuje pojem řadové pohřebišť, a v katalogu jsou tak vedle sebe uvedeny skutečně „řadové“ raně středověké nekropole a zároveň kostelní hřbitovy. Jediným kritériem se tak zjevně stal výskyt esovité záušnice, proto jsou uvedeny i lokality jako Starý Plzenec, Planá, Myslív, Dolany, Plasy, Plzeň-Doubravka a další. Jako zcela nepochopitelné se pak jeví zařazení zjevných sídlištních situací s nálezy esovitých záušnic (Mariánská Týnice) a ojedinelých nálezů záušnic či keramických nádob. Z výběru se dá, jako by autorka nepočítala s možností výskytu šperku na sídlištích! Zcela pak absentuje jakýkoliv pokus o řešení vztahu mezi nekostelními a kostelními pohřebišti, o jejich souběhu či následnosti, což je jeden z klíčových problémů středověké transformace.

Publikace Zdenky Schejbalové působí dosti rozpačitě. Je zjevné, že se autorka hodlala zabývat především raně středověkým šperkem; ostatně jeho rozbor a dokumentace tvoří nejpovedenější část celé knihy. Bohužel o raně středověkém pohřebním ritu a jeho proměnách se nedozvídáme nic nového. Že je kniha úspěšným počinem, bezděky prozrazuje sama autorka v úvodu i závěru, kde ohlašuje druhý díl věnovaný slovanským mohylníkům, dále řadovým pohřebišťům Karlovarského kraje a (snad) i závěrečným vyhodnocení. Je však zřejmé, že na základě materiálu z prvního dílu to bude obtížný, ne-li nemožný úkol.

MARTIN ČECHURA

Petr HEJHAL, *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*, Masarykova univerzita, Brno 2012 (= *Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 14)

92 s., ISBN 978-0-210-6100-2

Po knize Petra Hrubého, zpracovávající tematiku hornictví na Jihlavsku, vyšla v ediční řadě archeologických disertací další publikace, jež se zabývá obdobím staršího středověku na Českomoravské vrchovině. Doktorská práce Petra Hejhala